

“HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH DAVR TALABI”

Muallif: Olimov Firdavs Zohidjon o'gli
Qoraqalpoq Davlat Universiteti
Yuridika fakulteti
3-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy davlat qurishda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning o'рни kattaligi va buning uchun avvalo har bir shaxsning huquqiy immunitetini, huquqiy savodxonlik darajasini yaxshilash masalalari yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *davlat, huquq, qonun, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, partiya, shaxs, farmon, jamiyat, demokratiya, siyosat, norma.*

Huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy an'alariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va e'tibor, sabr-toqat kabi ma'rifat va haqiqat tuyg'ularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham kishilarning fikrini, dunyoqarashini mustaqilligimiz yo'lida fidokorona mehnat qilishga yo'naltirilgan huquqiy madaniyatni yuksaltirish hayotiy zaruriyatdir. Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar tartibotini tubdan yaxshilash, inson huquq va erkinlariga chuqur hurmat va ehtiromga asoslangan munosabatni, odamlarda qonunga itoatkorlik tuyg'usini, qonunlarni bilish va unga qat'iy amal qilish saodatmandligini qaror toptirish bugungi kunning zaruriy talabi bo'lib kelmoqda.¹

Huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirib borish asosiy va muhim vazifa hisoblanadi. Huquqiy davlat qurishning zaruriy sharti - bu qonunlarning so'zsiz bajarilishidir. Qonunlarning bir xilda va so'zsiz bajarilishi har bir

¹ Gulnora Inomjonova. "Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati" ilmiy-amaliy qo'llanma, -T.: Intellect Ekspert, 2015, 10-b

shaxsning o'z vazifasiga munosabati va zimmasidagi mas'uliyatni his qilishiga bog'liqdir

Avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatga olimlar tomonidan berilgan turlicha ta'riflar bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi, jumladan, professor Islomov huquqiy ongga shunday ta'rif beradi: "Huquqiy ongni mamlakat fuqarolarining ham amaldagi huquqqa, yuridik amaliyotga, fuqarolar huquqlari, erkinliklari, majburiyatlariga, ham orzu qilingan huquqqa va boshqa huquqiy hodisalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy sezgilar, g'oyalar, baholar, tasavvurlar tizimi sifatida ta'riflash mumkin". Professor Dmitrievning ta'rificha: "Huquqiy ong bu insonlarning va ularning turli birliklarining hamda butun jamiyatning amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga nisbatan qarashlari, g'oyalari, tasavvurlari yig'indisidir"² Huquqiy madaniyatga berilgan ta'riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz".

Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, qabul qilinayotgan qonunlar, har qanday normativ-huquqiy hujjatlar, huquq sohasida bo'ladigan o'zgarishlardan toliq tarzda xabardor bo'lib, o'rganib chiqilishi natijasida huquqiy ong va tushunib yetib unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo'lishi huquqiy davlatning o'ziga xos xususiyatidir. Bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifa sanaladi.

Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma'rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy

² Yu.A.Dmitriev. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat / Nazariy Davlat va huquq. Pigolkin tahriri ostida. – Moskva: Yurayt – nashriyot uyi, 2006.- S. 547

ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot g'oyalar, qarashlar, qonunga xilof xatti-harakatlar o'z ta'siriga ega bo'lmay qoladi. Ijtimoiylashuv natijasida shaxslar ezgulik va adolat, inson sha'ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. "Nima yaxshi-yu nima yomonligini" tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan so'ng aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e'tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 1997-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi" qabul qilingan edi. Unda aholi huquqiy madaniyat darajasining oshirilishi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati xodimlarining bilimdonligiga ko'p jihatdan bog'liqligi, huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni rag'batlantirish, ijtimoiy – huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish norm.uz va boshqa masalalar o'z aksini topgan. Biroq bugungi kunga kelib zamon o'zgarishi, fuqarolarning fikr yuritish darajasi o'zgarganligi sababli ushbu milliy dasturni yangilash vazifasi qo'yilmoqda. Bundan tashqari 2017 –yil 7- fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategyasi to'g'risida"gi Prezident farmoni, 2017-yil 7- sentabrda qabul qilingan "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi qonun, 2018- yil 13- apreldagi "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya orgnlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni, 2019- yil 9- yanvardag " Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident farmoni va boshqa me'yoriy – huquqiy hujjatlarning qabul qilinganligini ko'rish mumkin.

Aholining qonunlarga huquqiy jarayonlarga ishtirokini va ularning xabardorlik darajasini aniqlash uchun alohida jamoatchilik fikri so'rovlari ham o'tkazilib turiladi.

Misol tariqasida 2017-yilda “Ijtimoiy fikr” jamoatchilik fikrini o`rganish Markazi tomonidan “O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi “ mavzusida jamoatchilik fikri so`rovi o`tkazilgan edi. O`tkazilgan so`rov ma`lumotlariga ko`ra, fuqarolarning mutlaq ko`pchiligi, ya`ni 90,5 foizi O`zbekiston Konstitutsiyasini “mamalakatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi bosh hujjat”, deb hisoblaydi, unda suveren davlat va adolatli jamiyatni shakllantirishning fundamental asoslari, inson huquqlarini himoya qilish va mustahkamlashga, demokratiya va ijtimoiy adolat ideallariga, fuqarolar osudaligi va millatlararo totuvlikni ta`minlashga sodiqlik mustahkamlab qo`yilgan. Mutlaq ko`pchilik fuqarolarning – 86,3 foizining fikricha , asosiy qonun nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo`ljallangandir deya fikr bildirishgan. Mazkur so`rovda aholining o`z fuqarolik huquqlari to`g`risida xabardorlik darajasi aniqlandi. “Siz o`z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?”, degan savolga fuqarolarning mutlaq ko`pchiligi – 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi.³ xuddi shunday ijtimoiy so`rovlar tez-tez o`tkazilib turilishi aholining fikrini o`rganish va ularda mavjud bo`lgan kamchiliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo`lishi kerak” nomli ma`ruzasida siyosiy partiyalar,ularning parlamentdagi fraksiyalari va deputatlarning faoliyatini tanqidiy tahlil qilib, quyidagi fikrlarni bayon etdi: “Deputatlarning ish uslubini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida siyosiy partiyalar orqali: “Markaz - viloyat - tuman” tartibida ishlaydigan yangi tizimni joriy etish ayni muddao bo`lar edi”<sup>4</sup>, - degan fikrni bildirganlar, chunki barcha qonunlarning yaratilishi, ishlab chiqilishi deputatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo`lib barcha taklif va tavsiyalar, kamchiliklarni o`rganib chiqib xalq manfaatlaridan, xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qonunlarni yaratishlari shart va zarur. Bekorga “Markaz-viloyat-tuman”

³ “Ijtimoiy fikr” jamoatchilik fikrini o`rganish Markazi tomonidan O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi” mavzusida jamoatchilik fikri so`rovi. Kun.uz 24.11.2017

⁴ Odilqoriyev X.T Davlat va huquq nazariyasi (darslik). – T.: “Adolat”, 2018, 287-b

tartibida ishlaydigan tizim deb aytmaganlar, har qanday siyosatda bo'ladigan o'zgarish va qo'shimchalar markazdan viloyatga undan tuman va boshqa chekka hududlargacha yetib borishi xalq xabardor bo'lishi va o'z fikr –mulohazalarini yetkazishi kerak ekanligini hisobga olib bunday tizim yartish kerakligini aytib o'tganlar. Mamlakatimizda ijroga yo'naltirilgan har bir qonun, amaldagi huquqiy hujjatlarga kiritilayotgan o'zgartish va qo'shimchalardan aholini izchil hamda keng xabardor qilishda jamoatchilik ishtiroki va faolligi muhim. Kommunikatsiya texnologiyalari, davlat organlari bilan ijtimoiy sherikchilik imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.⁵

2019-yilda aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yaxshilash maqsadida “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonda: jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi,⁶ deya ta'kidlab o'tilgan.

Shu o'rinda aytib o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi bo'lib hisoblanadi. Mahallalarda, joylarda malakali huquqshunoslardan tomonidan tushuntirish ishlari olib borilmoqda. Qonun ijodkorligi faoliyatiga aholining keng qatlamini jalb etish maqsadida “Telegram” messendjeridagi Huquqiy axborot kanalida maxsus “Qonunchilikka taklif” boti ishga tushirilgan. Mazkur bot orqali fuqarolardan minglab takliflar kelib tushadi va ko'rib chiqilib inobatga olinadi. Ushbu loyiha Prezidentimizning “... qonunlarning bevositai jodkori xalq bo'lishi kerak”⁷, - degan so'zlarining amalda tadbiq etilishining ko'rinishidir. Huquqiy targ'ibot - tashviqot sohasini yaxshilashga munosib hissa qo'shgan davlat organlari va tashkilotlar xodimlariga aholining huquqiy savodxonligini oshirishda

⁵ Zakirova Sevara. “Xotin-qizlarning huquqiy madaniyatini oshirishda nodavlat notijorat tashkilotlarining o'rni va roli”. // Fuqarolik jamiyati. 2017, №4, 49- b

⁶ PF-5618. lex.uz

⁷ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o'n to'rtinchi yalpi majlisida Adliya vaziri Ruslan Davletovning huquqiy targ'ibot va ma'rifatni yuksaltirish borasidagi axborotidan // Inson va Qonun, 2018 3-aprel, № 13

ko'rsatgan xizmatlari uchun "Huquqiy targ'ibot ishlari a'lochisi" ko'krak nishoni ta'sis etildi. Yana huquqiy mavzularni tizimli va tahliliy yoritib berish hamda aholini qonunga hurmat ruhida tarbiyalashga doir tele ko'rsatuvlar ko'lamini kengaytirilmoqda. O'zbekistonda demokratik huquqiy davlatni shakllantirish jamiyat, mansabdor shaxslar, va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishni talab qiladi. Shuning uchun huquqiy davlatning muhim belgisi – huquqiy madaniyatdir. Bugungi kunda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Mamlakatimizning rivojlanishi va islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan aholining huquqiy ongi hamda huquqiy madaniyati darajasiga bog'liqdir. Shaxsning siyosiy – huquqiy faolligi, uning chinakam fuqaroviy munosabati, demokratik islohotlarga nisbatan daxldorlik hissi davlatimiz o'z oldiga qo'ygan buyuk maqsadlarga erishishning muhim omilidir. Harakatlar strategiyasida "aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, bu borada davlat tuzilmalarining fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro samarali hukmronligini tashkil etish samarali va ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Huquqiy madaniyat saviyasi qabul qilingan qonunlar soni bilan emas, balki ushbu qonunlarning barcha darajalarda ijro etilishi bilan belgilanadi. Ushbu muhim ishda fuqarolarning qonunlarga va normativ – huquqiy hujjatlarga nisbatan chuqur hurmat hissini tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Bunda g'oyat muhim jihat - jamoatchilikka davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari faoliyati haqida ma'lumot berish, davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlardan, birinchi navbatda, inson huquq va erkinliklari, fuqarolarning qonuniy manfaatlariga doir qarorlardan aholini keng xabardor qilib borish mexanizmlarini yanada takomillashtirish bilan bog'liq.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga o'tish uchun keng ko'lamli demokratik islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu esa, fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Jamiyatda kishilar qanchalik yuqori huquqiy madaniyatli bo'lsa, huquq normalarini bilsa, qonunlarni, yuridik adabiyotlarni o'qib ularga amal qilsa huquq buzulishi ham

shunchalik kam bo`ladi. Aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishi, mustahkam irodali, o`z huquqini biladigan va qonunlarni hurmat qiladigan, huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo`llay oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo`lgan va huquqbuzarlikka nisbatan murosasiz munosabatda bo`ladigan fuqarolarni tarbiyalashning keng qamrovli muntazam tizimi yaratilmoqda. Tarbiya avvalo, oila ostonasidan boshlanadi, shunday ekan har-bir ota-onaga katta mas`uliyat yuklatilgan. “Qush uyasida ko`rganini qiladi “,- degan naql bekorga aytilmagan. Oila a`zolari kundalik hayotida qonunlarga, belgilangan normalarga qanday amal qilsa, yosh avlod shunday holatni ko`rib va unga moslashib boradi. Kundalik siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy hayotda bo`ladigan yangiliklarni ko`rib borish, saylovlarga to`liq tarzda qatnashish, mahalla yig`inlarida doimiy ishtirok etish shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adbiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o`n to`rtinchi yalpi majlisida sobiq Adliya vaziri Ruslan Davletovning huquqiy targ`ibot va ma`rifatni yuksaltirish borasidagi axborotidan // Inson va Qonun, 2018 3-aprel, № 13
2. Odilqoriyev X.T Davlat va huquq nazariyasi (darslik). – T.: “Adolat”, 2018, 287-b
3. Yu.A.Dmitriev. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat / Nazariy Davlat va huquq. Pigolkin tahriri ostida. – Moskva: Yurayt – nashriyot uyi, 2006.- S. 547
4. Gulnora Inomjonova. “Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati “ ilmiy-amaliy qo`llanma, -T.: Intellekt Ekspert, 2015
5. <https://www.lex.uz/>
6. <https://kun.uz/>